

Received: 20.02.2021
Accepted: 3.05.2021
Published: 30.12.2021

Roczniki Administracji i Prawa
Annals of The Administration and Law
2021, XXI, z. specjalny: s. 677-687
ISSN: 1644-9126
DOI: 10.5604/01.3001.0015.6216
<https://rocznikiadministracjiiprawa.publisherspanel.com>

Wioletta Witoszko*
Nr ORCID: 0000-0002-4077-5703

JEDNORAZOWE ODSZKODOWANIE PRZYSŁUGUJĄCE CZŁONKOM RODZINY Z TYTUŁU WYPADKU PRZY PRACY LUB CHOROBY ZAWODOWEJ

ONE-OFF COMPENSATION TO FAMILY MEMBERS FOR AN ACCIDENT AT WORK OR OCCUPATIONAL DISEASE

Streszczenie: Jednorazowe odszkodowanie przysługujące członkom rodziny w razie śmierci ubezpieczonego w wyniku wypadku przy pracy lub choroby zawodowej ma charakter ubezpieczeniowy. Przysługuje ono w razie śmierci ubezpieczonego, który był objęty ubezpieczeniem wypadkowym. Świadczenie jest wypłacane przez ZUS na podstawie decyzji. Jego wypłata następuje z funduszu wypadkowego, w którym gromadzone są składki płacone na ubezpieczenie wypadkowe. Ponadto wysokość składki jest uzależniona od stopnia ryzyka wypadkowości. Przesłanki jednorazowego odszkodowania oraz jego wysokość zostały ukształtowane w sposób schematyczny, gdyż bez konieczności ustalania rodzaju oraz rozmiaru szkody. Takie reguły ustalania jednorazowego odszkodowania prowadzą do uproszczenia oraz schematyzmu w zakresie wyrównania szkody. Wymienione cechy odszkodowania powodują, że szkoda może zostać naprawiona w sposób ograniczony. Odszkodowanie wypadkowe w niewielkim stopniu spełnia cechy charakterystyczne odszkodowanie cywilnoprawne. Zakres realizacji funkcji kompensacyjnej polegającej na wyrównaniu szkody będzie uzależniony od rodzaju szkody oraz jej rozmiaru, a także od tego, czy członkom rodziny będą przysługiwały inne świadczenia wypadkowe.

Słowa kluczowe: ubezpieczenie wypadkowe, wypadek przy pracy, jednorazowe odszkodowanie

Summary: A one-off for family members in the event of the death of an insured person as a result of an accident at work or occupational disease shall be of an insurance nature. It is granted in the event of the death of an insured person who was covered by accident insurance. The benefit is paid by ZUS on the basis of a decision.

It is paid from the accident fund, where the premiums paid for accident insurance are collected. In addition, the amount of the premium depends on the degree of risk of accident. The conditions for one-off compensation and its amount were structured in a schematic manner, since it was not necessary to determine the nature and size of the damage. Such rules for determining one-off com-

* dr hab.; Uniwersytet w Białymstoku. Źródła finansowania publikacji: Wyższa Szkoła Humanitas; e-mail: witoszko@uwb.edu.pl

pensation lead to simplification and scheme for compensation for damage. These features of compensation mean that the damage can be repaired in a limited manner. Accident compensation does little to meet the characteristics of civil law compensation. The extent to which the compensatory function of compensating for damage is to be carried out will depend on the type of damage and its extent, as well as on whether family members will be entitled to other accident benefits.

Keywords: accident insurance, accident at work, one-off compensation

Ubezpieczenie wypadkowe obejmuje ochroną ryzyko wynikające z wystąpienia zajścia wypadku przy pracy, wypadku zrównanego z wypadkiem przy pracy, niepracowniczego wypadku przy pracy i choroby zawodowej. Wymienione zdarzenia losowe mogą spowodować obniżenie lub utratę zdolności do pracy, utratę środków utrzymania, utratę żywiciela rodziny, uszkodzenie ciała, rozstrój zdrowia. System świadczeń wypadkowych uregulowany w ustawie z dnia 30.10.2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych¹ obejmujący świadczenia o charakterze kompensacyjnym oraz świadczenia o charakterze alimentacyjnym powinien rekompensować skutki tych zdarzeń losowych. Wśród świadczeń z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej przysługujących członkom rodziny należy wymienić: jednorazowe odszkodowanie, rentę rodzinną, dodatek do renty rodzinnej. Świadczeniem odszkodowawczym z ubezpieczenia wypadkowego jest jednorazowe odszkodowanie, które będzie przedmiotem dalszej analizy.

Jednorazowe odszkodowanie przysługuje członkom rodziny w razie śmierci ubezpieczonego lub rencisty uprawnionego do renty wypadkowej spowodowanej wypadkiem przy pracy lub chorobą zawodową (art. 13 ustawy wypadkowej). Jednym z uprawnionych członków rodziny jest małżonek, jeżeli nie pozostawał on w orzeczonej przez sąd separacji z ubezpieczonym (rencistą). Małżonek nie jest więc zobowiązany do wykazania innych okoliczności, które świadczyłyby o pozostawianiu we wspólnym gospodarstwie domowym albo o wspólnym pożyciu lub pogorszeniu się jego sytuacji materialnej. Ponadto małżonek nie musi wykazywać, że śmierć ubezpieczonego spowodowała określony rodzaj szkody oraz jej rozmiar. Można poczynić jedynie założenie, że śmierć ubezpieczonego mogła spowodować pozbawienie lub ograniczenie małżonkowi środków utrzymania. Natomiast stwierdzenie jedynie braku orzeczonej separacji powoduje tylko formalną ocenę pozostawiania uprawnionego w związku małżeńskim, zaś organ nie jest zobowiązany do zbadania innych wymienionych wyżej okoliczności. W rezultacie rodzi się problem z ustaleniem ryzyka ubezpieczeniowego, które powinno uzasadniać wypłatę świadczenia z ubezpieczenia społecznego.

Spośród członków rodziny uprawnione do jednorazowego odszkodowania są także dzieci, do których zalicza się dzieci własne, dzieci drugiego małżonka, dzieci przysposobione, przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletniości wnuki, rodzeństwo i inne dzieci, w tym również w ramach rodziny zastępczej, jeżeli spełniają w dniu śmierci ubezpieczonego lub rencisty warunki do renty rodzinnej (art. 13 ust. 2 pkt 2 ustawy wypadkowej). Zgodnie z art. 68 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych² dzieci własne, dzieci drugiego małżonka i dzieci przysposobione mają prawo do

¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2019 r., poz. 1205 (dalej: ustawa wypadkowa).

² Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r., poz. 53 (dalej: ustawa emerytalna).

renty rodzinnej, jeżeli nie ukończyły 16 lat lub kształcą się nie dłużej jednak niż do ukończenia 25 lat lub bez względu na wiek, jeżeli stały się całkowicie niezdolne do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowicie niezdolne do pracy w wymienionych okresach.

Powstaje wątpliwość: do jakiego kręgu osób odnosi się warunek wieku oraz okresy: do ukończenia 16 lat lub w razie kontynuowania nauki w szkole do ukończenia 25 lat³. Redakcja art. 68 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej prowadzi do wniosku, że prawo do renty rodzinnej przysługuje „bez względu na wiek”, jeżeli dotyczy osób całkowicie niezdolnych do pracy i niezdolnych do samodzielnej egzystencji oraz osób całkowicie niezdolnych do pracy, o ile zostały one stwierdzone do ukończenia 16 lat lub do ukończenia 25 lat w razie kontynuowania nauki. Warunki uprawniające do renty rodzinnej oraz jednorazowego odszkodowania powinny być spełnione w dniu śmierci ubezpieczonego (rencisty). Natomiast pozostałe dzieci: wnuki, rodzeństwo i inne dzieci, w tym wychowywane w ramach rodziny zastępczej, powinny spełnić warunki do nabycia renty rodzinnej określone w art. 68 oraz w art. 69 ustawy emerytalnej. Tak więc dzieci powinny być przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności i nie mają prawa do renty rodzinnej po zmarłych rodzicach (art. 69 pkt 1 i 2) lub b) dzieci zostały przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności i gdy rodzice żyją, ale nie mogą zapewnić im utrzymania (art. 69 pkt 1, 2 i 2a) albo c) dzieci zostały przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności i gdy rodzice żyją, ale ubezpieczony (emeryt lub rencista) lub jego małżonek był ich opiekunem prawnym (art. 69 pkt 1, 2 i 2b).

Ze wskazanych przesłanek nabycia prawa do renty rodzinnej, w tym prawa do jednorazowego odszkodowania, wynika, że dzieci są wychowywane i utrzymywane przez ubezpieczonego. Tak więc jego utrata z pewnością powoduje pogorszenie sytuacji materialnej, lub wręcz utratę środków utrzymania.

Do pozostałych członków rodziny uprawnionych do jednorazowego odszkodowania należą rodzice, osoby przysposabiające, macocha, ojczym, jeżeli spełniają jeden z następujących warunków: 1) w dniu śmierci ubezpieczonego (rencisty) prowadzili z nim wspólne gospodarstwo domowe lub 2) bezpośrednio przed śmiercią ubezpieczonego (rencista) przyczynił się do ich utrzymania lub 3) zostało ustalone wyrokiem lub ugodą sądową prawo do alimentów ze strony ubezpieczonego (rencisty)⁴. Ustawodawca nie sprecyzował sposobu ustalania tych okoliczności. Stąd też ich zakres znaczeniowy należy wyjaśniać na podstawie prawa rodzinnego.

Ustawodawca nie określił kolejności nabycia jednorazowego odszkodowania przez członków rodziny, należy więc przyjąć, że w razie spełnienia warunków uprawnień do świadczenia są jednocześnie małżonek, dzieci oraz rodzice. Przy czym przesłanki nabycia jednorazowego odszkodowania są zróżnicowane dla każdej kategorii osób oddzielnie. W znacznej części dotyczą one okoliczności, które są związane z pozostawaniem na utrzymaniu ubezpieczonego. Należą do nich: niepełnoletność, kontynuowanie nauki mimo osiągnięcia pełnoletności, całkowita niezdolność do pracy, niezdolność do samodzielnej egzystencji, brak prawa do renty rodzinnej po zmarłych rodzicach bądź brak środków utrzymania dostarczanych przez rodziców (naturalnych), prowadzenie wspólnego gospo-

³ Szerzej zob. R. Babińska-Górecka, M. Bartnicki, *Komentarz do ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, art. 68, [w:] Emerytury i renty z FUS. Emerytury pomostowe. Okresowe emerytury kapitałowe. Komentarz do trzech ustaw emerytalnych*, Lex 2019.

⁴ Art. 13 ust. 2 pkt 3 ustawy wypadkowej.

darstwa domowego, przyczynianie się do utrzymania rodziców lub ustalone prawo do alimentów. W takich sytuacjach utrata żywiciela powoduje pogorszenie sytuacji materialnej tych osób. W mniejszym stopniu teoretycznie może dotyczyć to małżonka ubezpieczonego, który musi wykazać tylko brak orzeczonej separacji. Wypada zwrócić uwagę, że prawo do jednorazowego odszkodowania jest uzależnione od spełnienia przesłanek do renty rodzinnej, której przyznanie jest związane z utratą przez uprawnionego środków utrzymania. Tak więc, *a priori* taką rolę należy przyznać także jednorazowemu odszkodowaniu. Mając na uwadze, że jest to świadczenie wypłacane jednorazowo, to jego funkcja polegająca na rekompensacie utraconych środków utrzymania może być realizowana tylko przez pewien czas. Natomiast wszystkie wymienione przesłanki jednorazowego odszkodowania przysługującego członkom rodziny charakteryzują się tym, że nie ma obowiązku wykazania szkody polegającej na rzeczywistej utracie środków utrzymania wskutek śmierci żywiciela⁵.

Wysokość jednorazowego odszkodowania przysługującego członkom rodziny jest uzależniona od kategorii uprawnionej osoby, gdyż małżonek lub dziecko mają prawo do świadczenia w kwocie 18-krotnego przeciętnego wynagrodzenia, natomiast pozostali członkowie rodziny w kwocie 9-krotnego wynagrodzenia (art. 14 ust. 1 ustawy wypadkowej). W razie gdy uprawnionych jest kilka osób, wówczas jednorazowe odszkodowanie ulega zwiększeniu o 3,5-krotne przeciętne wynagrodzenie na każdą kolejną osobę (art. 14 ust. 2–4 ustawy wypadkowej). Następnie kwotę jednorazowego odszkodowania dzieli się w równych częściach między uprawnionymi (art. 14 ust. 5 ustawy wypadkowej). Odstępstwem od tej reguły jest przepis art. 14 ust. 3 ustawy wypadkowej, według którego jeżeli obok małżonka lub dzieci do jednorazowego odszkodowania uprawnieni są inni członkowie rodziny, wówczas przysługuje im odszkodowanie w wysokości 3,5-krotnego przeciętnego wynagrodzenia na każdego uprawnionego. W rezultacie jedno łączne odszkodowanie przysługuje małżonkowi i dzieciom. Natomiast jednorazowe odszkodowanie wypłacone pozostałym członkom rodziny jest niższe, bowiem zamiast 9-krotnego przeciętnego wynagrodzenia za pracę otrzymują oni kwotę tylko 3,5-krotnego przeciętnego wynagrodzenia za pracę. Wynika z tego, że wysokość jednorazowego odszkodowania przysługującego członkom rodziny jest uzależniona od kategorii uprawnionego podmiotu (małżonek i dzieci otrzymują wyższe świadczenia od pozostałych członków rodziny), liczby uprawnionych osób oraz od obowiązującej kwoty przeciętnego wynagrodzenia. Zasady ustalania wysokości jednorazowego odszkodowania powodują, że im więcej osób jest uprawnionych, tym mniejsza kwota świadczenia im przysługuje, gdyż wzrasta ono tylko o kwotę 3,5-krotności przeciętnego wynagrodzenia za pracę. Należy więc zauważyć, że o wysokości jednorazowego odszkodowania nie decyduje rozmiar szkody, utrata środków utrzymania, stopień przyczynienia się ubezpieczonego do utrzymania członków rodziny. Kryteria ustalania wysokości jednorazowego odszkodowania przysługującego członkom rodziny zostały określone w sposób schematyczny. Wysokość jednorazowego odszkodowania ma charakter ryczałtowy i stanowi wielokrotność przeciętnego wynagrodzenia. W rezultacie ustawowe określenie wysokości jednorazowego odszkodowania powoduje zbyt daleko idące ujednoczenie wysokości świadczenia bez względu na różne okoliczności, które wpływają na rozmiar szkody⁶.

⁵ W. Witoszko, *Jednorazowe odszkodowanie z ubezpieczenia wypadkowego*, Warszawa 2010, s. 199-200.

⁶ Zob. H. Pławucka, *Nowe uregulowanie świadczeń z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych*, PiP 1976, z. 4, s. 77; W. Witoszko, *Jednorazowe odszkodowanie...*, s. 248.

Zgodnie z art. 4 ust. 7 ustawy wypadkowej jednorazowe odszkodowanie z tytułu śmierci ubezpieczonego (rencisty) ulega zmniejszeniu o kwotę odszkodowania z tytułu stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu wypłaconego temu ubezpieczonemu (renciście).

Przedstawione zasady obliczania wysokości jednorazowego odszkodowania pozwalają stwierdzić, że jest ono ustalane w całości na podstawie sztywnych, określonych przez prawo kryteriów i w oderwaniu od sytuacji osobistej lub stopnia pogorszenia warunków życia członków rodziny wskutek śmierci ubezpieczonego. Jednorazowe odszkodowanie jest przyznawane niezależnie od rozmiaru szkody, w sposób ryczałtowy, co uniemożliwia dopasowanie wysokości świadczenia do rozmiaru szkody. To sprawia, że jest ono w większym stopniu podobne do świadczeń ubezpieczeniowych, a nie do odszkodowania cywilnoprawnego z art. 446 § 3 k.c.⁷ Na jego podstawie sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego stosowne odszkodowanie, jeżeli wskutek jego śmierci nastąpiło znaczne pogorszenie ich sytuacji życiowej.

W systemie ubezpieczeń społecznych nie zakłada się, że szkoda ma być wyrównana w pełnej wysokości, gdyż charakteryzuje się on uproszczonym mechanizmem ustalania prawa do świadczeń i ich wysokości, eliminującym w dużym stopniu elementy ocenne⁸. Poziom świadczeń ubezpieczeniowych jest uzależniony nie od wielkości faktycznej szkody, ale od z góry określonych i zobiektywizowanych przesłanek. Wynika z tego, że prawo do świadczeń, ich rodzaj, źródło wypłaty i wysokość determinuje nie powstanie szkody w ogóle, ale uszczerbek szczególnego rodzaju⁹. W ubezpieczeniu społecznym kompensata szkody następuje bez konieczności wykazywania szkody, gdyż jest to system oparty na ryzyku¹⁰. Według W. Szuberta, „ubezpieczenie społeczne” stanowi system zagwarantowanych ustawowo i związanych z pracą świadczeń o charakterze roszczeniowym, pokrywających potrzeby wywołane przez zdarzenia losowe lub inne zrównane z nimi zdarzenia, spełnianych przez zobowiązane do tego instytucje oraz finansowanych na zasadzie bezpośredniego lub pośredniego rozłożenia ciężaru tych świadczeń, w całości lub co najmniej w poważnej mierze na zbiorowość osób do nich uprawnionych¹¹.

Schematyzm świadczeń ubezpieczeniowych w szczególności dotyczy ustalania ich wymiaru, gdyż ich wysokość nie może podlegać podwyższeniu w oparciu o indywidualną ocenę sytuacji faktycznej danej jednostki, gdyż poziom ochrony ubezpieczeniowej dopasowany jest do przypadków typowych, nie uwzględnia się szczególnych, choćby życiowo uzasadnionych, potrzeb konkretnych ubezpieczonych¹². Zgodnie ze schematyzmem świadczeń ubezpieczeniowych powinny być one w miarę typowe i zaspokajać określoną potrzebę, jaka powstała w wyniku określonego zdarzenia losowego¹³.

Jednorazowe odszkodowanie jest świadczeniem ubezpieczeniowym, o czym przesądza wiele elementów jego konstrukcji prawnej. Po pierwsze, przysługuje ono ubezpieczonemu, który jest objęty obowiązkiem ubezpieczenia wypadkowego. Świadczenie jest wypłacane przez ZUS na podstawie decyzji. Jego wypłata następuje z funduszu wypadkowego, w którym groma-

⁷ W. Witoszko, *Jednorazowe odszkodowanie...*, s. 226 i n.

⁸ J. Broł, *Spoleczno-prawne problemy systemu świadczeń i odszkodowań wypadkowych*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica” 1982, nr 8, s. 169-170.

⁹ Tamże, s. 172.

¹⁰ M. Gersdorf, *Odpowiedzialność cywilnoprawna pracodawcy za wypadki przy pracy*, PiZS 2003, nr 6, s. 14.

¹¹ W. Szubert, *Ubezpieczenie społeczne. Zarys systemu*, Warszawa 1987, s. 66.

¹² T. Zieliński, *Ubezpieczenie społeczne pracowników*, Warszawa 1994, s. 194; I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcie i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2018, s. 38.

¹³ K. Ślebzak, [w:] *System prawa ubezpieczeń społecznych*, red. A. Wypych-Żywicka, Warszawa 2020, s. 541.

dzione są składki płacone na ubezpieczenie wypadkowe przez płatników składek, zaś wysokość składki jest uzależniona od stopnia ryzyka wypadkowości. Ponadto w sposób schematyczny, gdyż bez konieczności ustalania rodzaju oraz rozmiaru szkody zostały ukształtowane przesłanki jednorazowego odszkodowania oraz jego wysokość. Przedstawione reguły ustalania prawa do jednorazowego odszkodowania prowadzą do uproszczenia oraz formalizmu w zakresie wyrównywania szkody. Stosowanie ubezpieczeniowej metody w obliczaniu wysokości świadczenia jest związane z pewnym stopniem ujednoclenia świadczeń w zakresie zasad ich przyznawania oraz wymiaru, co umożliwia szybkie uzyskanie świadczenia¹⁴. Ustalenie prawa do świadczenia metodą ubezpieczeniową cechuje ograniczony zakres naprawienia szkody, gdyż ustawodawca świadomie odchodzi od określenia wszystkich elementów szkody¹⁵. Na tym tle pojawia się pytanie, czy jednorazowe odszkodowanie może spełniać funkcję odszkodowania, a więc takiego świadczenia, którego celem jest wyrównanie doznanej szkody. Wątpliwości dotyczą także tego, jaką szkodę pokrywa jednorazowe odszkodowanie.

W przypadku odszkodowania wypadkowego przysługującego członkom rodziny jego wysokość nie pozostaje w żadnej relacji do szkody powstałej wskutek śmierci ubezpieczonego. Wypłata świadczenia może więc być uzależniona tylko od wystąpienia ryzyka ubezpieczeniowego, czyli śmierci ubezpieczonego. W systemie świadczeń z ubezpieczenia społecznego nie chodzi o pokrycie szkody, ale o zminimalizowanie (zmniejszenie) występujących po stronie członków rodziny skutków określonego ryzyka ubezpieczeniowego. Przyznane świadczenie ubezpieczeniowe może jednak pozostawać w pewnej relacji do doznanej szkody, gdyż jego celem powinno być wyrównanie utraconych środków pieniężnych albo poniesionych kosztów. W pierwszym rzędzie jednorazowe odszkodowanie powinno wyrównać uszczerbek majątkowy związany z utratą środków utrzymania lub ich zmniejszeniem wskutek śmierci ubezpieczonego, z reguły jednak niemożliwa jest kompensata szkody niemajątkowej¹⁶.

Jednorazowe odszkodowanie z ubezpieczenia wypadkowego przysługujące członkom rodziny jest porównywane do odszkodowania cywilnoprawnego z art. 446 § 3 k.c. przede wszystkim z tego względu, że oba typy odszkodowań służą kompensacie szkód związanych z utratą żywiciela rodziny. Odszkodowanie z art. 446 § 3 k.c. przysługuje członkom rodziny w razie znacznego pogorszenia się ich sytuacji życiowej w związku ze śmiercią. Można do nich zaliczyć takie następstwa, jak pogorszenie sytuacji materialnej, uczucie osamotnienia, trudności życiowe dziecka pozbawionego opieki matki, osłabienie energii życiowej. Odszkodowanie obejmuje naprawienie szkody majątkowej, którą stanowią uszczerbki niemajątkowe nieuwzględniane przy ustalaniu renty z art. 446 § 2 k.c. oraz szkoda niemajątkowa trudna do obliczenia – wynika wskutek śmierci głównego żywiciela rodziny¹⁷.

Odszkodowanie wypadkowe przysługujące małżonkowi w razie braku orzeczonej separacji może zrekompensować (jeżeli jego rzeczywisty uszczerbek majątkowy jest niewielki, gdyż ubezpieczony w niewielkim stopniu przyczynił się do jego utrzymania)

¹⁴ W. Muszalski, *Ubezpieczenie społeczne*, Warszawa 1987, s. 120; R. Korolec, *Świadczenia służące wyrównaniu szkody na osobie pracownika*, NP 1968, nr 11, s. 1600-1601.

¹⁵ W. Szubert, *Uwagi w sprawie systemu kompensaty szkód na osobie pracownika*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego” 1978, nr 6, s. 16-17.

¹⁶ W. Witoszko, *Jednorazowe odszkodowanie...*, s. 265-267.

¹⁷ A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998, s. 184; tenże, *Roszczenia z powodu śmierci osoby bliskiej*, NP 1965, nr 3, s. 249.

utracone korzyści, a nawet krzywdę w postaci cierpień fizycznych i psychicznych wynikłych ze śmierci ubezpieczonego. Jednorazowe odszkodowanie w takich sytuacjach jest korzystniejszym świadczeniem od odszkodowania cywilnoprawnego, którego wysokość zależy od rozmiaru ustalonej szkody. Przyznanie odszkodowania wypadkowego dzieciom ma zapewnić rekompensatę „potencjalnie” pogorszonej ich sytuacji materialnej w wyniku śmierci ubezpieczonego. Natomiast ponownie należy stwierdzić, że nie ustala się tutaj ani rodzaju, ani rozmiaru takiej szkody. Przesłanki jednorazowego odszkodowania przysługującego rodzicom, osobom przysposabiającym, macosze, ojczymowi wskazują, że ma ono przysługiwać takim członkom rodziny, u których wystąpił uszczerbek w sferze majątkowej w zakresie otrzymywanych przez nich środków utrzymania bez względu na to, czy rodzice otrzymają rentę z ubezpieczenia wypadkowego. Są to okoliczności uzasadniające także nabycie renty z art. 446 § 2 k.c. oraz odszkodowania z art. 446 § 3 k.c.¹⁸

Przedstawione cechy odszkodowania wypadkowego charakteryzują się uproszczonym mechanizmem ustalania ich wysokości, na którą nie ma wpływu rozmiar szkody, ale z góry określone zasady ich wymiaru, co sprawia, że w niektórych sytuacjach może zachodzić całkowita lub częściowa niewspółmierność wysokości jednorazowego odszkodowania do rozmiarów szkody poniesionej przez członków rodziny. Jest to wynikiem faktu, że ustalając jednorazowe odszkodowanie, nie uwzględnia się wielu aspektów szkody, które brane są pod uwagę przy określeniu odszkodowania z art. 446 § 3 k.c. Zgodnie z poglądem wyrażonym w literaturze świadczenie ubezpieczeniowe nie zawsze wyrównuje szkodę w całości i w związku z tym nie może zapewnić pełnej kompensaty uszczerbku wynikającego z uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia¹⁹. W prawie ubezpieczeń społecznych wysokość należnego jednorazowego odszkodowania jest zryczałtowana, zaś w prawie cywilnym wysokość zadośćuczynienia jest zindywidualizowana²⁰.

Jak z powyższego wynika, odszkodowanie wypadkowe w niewielkim stopniu spełnia cechy charakteryzujące odszkodowanie cywilnoprawne. Istotą obu rodzajów odszkodowań jest to, że przysługują one w razie wystąpienia szkody na osobie w postaci śmierci ubezpieczonego. Tak więc w założeniu odszkodowanie wypadkowe powinno spełniać funkcję kompensacyjną, aczkolwiek zakres realizacji tej funkcji będzie uzależniony od rodzaju szkody oraz jej rozmiaru, a także od tego, czy członkom rodziny będą przysługiwały inne świadczenia wypadkowe. „Biorąc jednak pod uwagę, że pojęcie cywilnoprawnego odszkodowania charakteryzuje się tym, że przysługuje w razie wystąpienia szkody na osobie i ma na celu jej wyrównanie, to niezależnie od podniesionych wątpliwości, uwzględniając, że odszkodowanie wypadkowe służy kompensowaniu szkody na osobie – choć w sposób zryczałtowany, ograniczony i schematyczny – do zaakceptowania wydaje się określanie go mianem odszkodowania, przy czym należy uznać go za odszkodowanie typu ubezpieczeniowego”²¹.

Natomiast odszkodowanie wypadkowe nie spełnia funkcji prewencyjno-represyjnej, gdyż wypłata odszkodowania wypadkowego nie obciąża sprawcy szkody, którym może być pracodawca (lub inny płatnik składek)²².

¹⁸ W. Witoszko, *Jednorazowe odszkodowanie...*, s. 256-257.

¹⁹ G. Bieniek, *Odszkodowawcza odpowiedzialność zakładu pracy za wypadki przy pracy i choroby zawodowe*, Bydgoszcz 1994, s. 7-11.

²⁰ Wyrok SN z 5.10.2005 r., I PK 47/05, Lex.

²¹ W. Witoszko, *Jednorazowe odszkodowanie...*, s. 265-266.

²² Tamże, s. 258.

Ustawa wypadkowa normuje świadczenia z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej przysługujące od ZUS. W związku z tym że kwestia wyłączenia odpowiedzialności pracodawcy nie została wyraźnie uregulowana, przyjmując należy, że istnieje możliwość dochodzenia przez członków rodziny świadczeń uzupełniających na podstawie przepisów kodeksu cywilnego od płatnika składek. Dopuszczenie stosowania reguł cywilnoprawnych wydaje się konieczne, gdyż całkowita kompensata szkody na osobie wymaga uwzględnienia indywidualnych sytuacji, czego nie przewidują zasady odszkodowania wypadkowego. Odczytywanie przepisu wskazującego zakres dopuszczalnych świadczeń odszkodowawczych – jak zauważył TK²³ – paradoksalnie osłabiałoby pozycję poszkodowanego w porównaniu z regułami prawa powszechnego, gdy tymczasem założeniem i celem odrębnych regulacji w zakresie kompensacji szkody wskutek wypadku przy pracy lub choroby zawodowej jest polepszenie sytuacji poszkodowanego, chociażby przez pewność otrzymania odszkodowania, nawet w ryczałtowej kwocie. Nie bez znaczenia jest fakt, że w dotychczasowych ustawach wyłączenie prawa do dochodzenia odszkodowania na zasadach prawa cywilnego (ogólnych) zawsze było dokonywane w sposób wyraźny. Z treści art. 237¹ § 1 k.p., odsyłającego do ustawy wypadkowej, nie można domniemywać tego wyłączenia. Należy więc przyjąć, że odszkodowanie z ubezpieczenia wypadkowego może zostać uzupełnione odszkodowaniem na podstawie przepisów prawa cywilnego. Zasadniczo rzecz biorąc, będzie to dotyczyć tych poszkodowanych, którzy otrzymaliby takie odszkodowanie, gdyby odpowiedzialność za wypadki przy pracy była oparta na zasadzie winy (art. 415 k.c.) albo na zasadzie ryzyka (art. 435 k.c.). Nie mogą natomiast dochodzić tego uzupełnienia poszkodowani, którzy odszkodowanie otrzymali dlatego, że ustawa wypadkowa obejmuje ochroną także szkody doznane w okolicznościach uwalniających od odpowiedzialności cywilnej²⁴. Odpowiedzialność płatnika składek jest odpowiedzialnością subsydiarną²⁵.

Dochodzenie świadczeń uzupełniających na podstawie kodeksu cywilnego powoduje konieczność rozstrzygnięcia kwestii, w jaki sposób traktować przyznane już odszkodowanie wypadkowe. Zdaniem SN odszkodowanie wypadkowe należy uwzględnić, oceniając wysokość świadczeń uzupełniających z kodeksu cywilnego, gdyż służy ono pokryciu kosztów i wydatków spowodowanych wypadkiem, a także rekompensuje doznaną krzywdę. W rezultacie SN uznał, że dopuszczalne jest obniżenie odszkodowania z art. 444 § 1 k.c. o przyznane ubezpieczonemu jednorazowe odszkodowanie z ustawy wypadkowej, jeżeli to drugie zostało przeznaczone na pokrycie kosztów wynikających z uszkodzenia ciała. Możliwe jest więc potrącenie świadczeń o charakterze ubezpieczeniowym ze świadczeń cywilnych. Jednocześnie SN uznał, że dopuszczalne jest uwzględnienie jednorazowego odszkodowania przy ocenie wysokości zadośćuczynienia z art. 445 § 1 k.c.²⁶ Pogląd ten można także odnieść do potrącenia odszkodowania wypadkowego przysługującego członkom rodziny z odszkodowania cywilnoprawnego z art. 446 § 3 k.c.²⁷

²³ Wyrok TK z 27.11.2007 r., SK 18/05, OTK-A 2007/10, poz. 128.

²⁴ I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcie i konstrukcje prawne...*, s. 440.

²⁵ W wyroku z 18.05.2017 r. (III APa 10/17, Lex) SA w Poznaniu stwierdził, że odpowiedzialność deliktowa pracodawcy za chorobę zawodową jest odpowiedzialnością subsydiarną, w stosunku do odpowiedzialności instytucji ubezpieczeniowej (Zakładu Ubezpieczeń Społecznych), która odpowiada w razie spełnienia warunków (przesłanek) z ustawy wypadkowej.

²⁶ Wyrok SN z 22.06.2005 r., I PK 253/04, Lex.

²⁷ W. Witoszko, *Jednorazowe odszkodowanie...*, s. 283-284.

Sposób potrącenia odszkodowania wypadkowego ze świadczeń cywilnoprawnych nie jest określony *de lege lata*. W związku z tym że chodzi tu o ewentualne zmniejszenie świadczeń cywilnoprawnych o wypłacone odszkodowanie wypadkowe, należy przyjąć, że powinny zostać zastosowane reguły kodeksu cywilnego. Potrąceniem są różne przypadki ustalania wysokości należnego świadczenia w związku z innym już spełnionym świadczeniem albo świadczeniem, które ma być spełnione. Chodzi tu o zarachowanie, zaliczenie uzyskanej korzyści na poczet przyszłego świadczenia, co powoduje, że wartość korzyści odlicza się od należnego świadczenia. Wśród takich przesłanek, które uzasadniają potrącenie świadczeń są: korzyść i szkoda wynikają z jednego zdarzenia, zbliżony cel i funkcje świadczeń, świadczenia przysługują jednej osobie. Przyjmuje się, że spełnienie tylko jednej z wymienionych przesłanek uzasadnia potrącenie świadczeń. Potrącenie obu rodzajów świadczeń jest możliwe, jeżeli szkoda i korzyści majątkowe pochodzą z tego samego zdarzenia²⁸. Odszkodowań dotyczących tej samej szkody nie można kumulować, gdyż ich łączna wartość nie może przekroczyć rozmiaru poniesionej szkody²⁹.

W celu ustalenia zasad potrącenia należy stwierdzić, że są one przyznawane z tytułu zdarzenia, które wyrządziło szkodę, mimo że jego ustawowe określenia się różnią. W ustawie wypadkowej jest to pojęcie wypadku przy pracy lub choroby zawodowej, zaś według prawa cywilnego zdarzeniem wyrządzającym szkodę może być czyn niedozwolony lub inna okoliczność niezwiązana z czynami ludzkimi. W ocenie możliwości potrącenia świadczeń istotne jest również ustalenie, czy cel i funkcje obu świadczeń są zbliżone. Potrąceniu podlegają bowiem świadczenia jednorodnjajowe, czyli takie, które spełniają podobne funkcje. W wyroku z 28.06.1972 r. SN orzekł o zmniejszeniu odszkodowania z art. 446 § 3 k.c. o kwotę jednorazowego odszkodowania przysługującego członkom rodziny na podstawie ustawy wypadkowej, gdyż uznał, że to drugie świadczenie spełnia te same funkcje odszkodowawcze jak świadczenie z art. 446 § 3 k.c. Zdaniem SN tego rodzaju potrącenie wynika z faktu, że w zakresie objętym wysokością kwoty odszkodowania wypadkowego szkoda została wyrównana. Uznanie roszczenia o świadczenia cywilnoprawne za uzasadnione jest możliwe w takim zakresie, w jakim pozostałe świadczenia nie pokryły szkody³⁰.

Kolejną okolicznością przemawiającą za potrąceniem świadczeń jest to, aby przysługiwały one jednej osobie.

Ważną kwestią jest także i to, że świadczenie, które pochodzi ze składek wpłacanych przez zobowiązanego do naprawienia szkody, było zaliczane na poczet roszczeń cywilnoprawnych. Zobowiązany do naprawienia szkody i jednocześnie płatnik składek, ponosząc wydatki związane z ubezpieczeniem wypadkowym, powinien być zwolniony z tej części naprawienia szkody, która została pokryta przez ubezpieczyciela³¹.

Przesłanką odszkodowania z art. 446 § 3 k.c. jest znaczne pogorszenie sytuacji życiowej członka rodziny. Jest ona sformułowana w sposób ogólny i pozwala na uwzględnienie indywidualnej oceny sytuacji członka rodziny, w tym na ustalenie, czy przyznane zadośćuczynienie pieniężne, którego nie wykorzystał poszkodowany z powodu śmierci (ewentualnie odszko-

²⁸ Tamże, s. 283-284.

²⁹ M. Orlicki, [w:] System prawa prywatnego. Prawo zobowiązań. Część szczegółowa, red. J. Panowicz-Lipska, Warszawa 2004, s. 719.

³⁰ Wyrok SN z 28.06.1972 r., I PR 182/72, Lex nr 15305.

³¹ W. Witoszko, *Jednorazowe odszkodowanie...*, s. 288.

dowanie wypadkowe), wpłynęło na zmniejszenie szkody³². Odszkodowanie wypadkowe mogło także zrekomensować pogorszenie sytuacji życiowej członków rodziny wskutek śmierci ubezpieczonego. Należy więc stwierdzić, że kwota odszkodowania wypadkowego przysługującego członkom rodziny powinna być brana pod uwagę przy ustalaniu wysokości odszkodowania z art. 446 § 3 k.c. Wynika z tego, że istotne jest ustalenie, czy inne uzyskane świadczenie (wypadkowe) zaspokajają takie same potrzeby poszkodowanego związane z powstaniem szkody jak odszkodowania cywilnoprawne³³. Dlatego też mimo że świadczenia należą się od różnych podmiotów, trzeba przyjąć, że odszkodowanie cywilnoprawne zmniejsza się o tyle, o ile poszkodowany odniósł korzyść z otrzymanego odszkodowania wypadkowego³⁴.

Odszkodowanie wypadkowe przysługujące członkom rodziny charakteryzuje się schematycznym ustalaniem wymiaru świadczenia, które jednak zapewnia szybkość i pewność wypłaty przez ZUS. Jego funkcja kompensacyjna jest więc realizowana w sposób ograniczony, co uzasadnia dochodzenie uzupełniających świadczeń cywilnoprawnych.

Bibliografia

Babińska-Górecka R., Bartnicki M., *Komentarz do ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, art. 68*, w: *Emerytury i renty z FUS. Emerytury pomostowe. Okresowe emerytury kapitałowe. Komentarz do trzech ustaw emerytalnych*, Lex 2019.

Bieniek G., *Odszkodowawcza odpowiedzialność zakładu pracy za wypadki przy pracy i choroby zawodowe*, Bydgoszcz 1994.

Brol J., *Społeczno-prawne problemy systemu świadczeń i odszkodowań wypadkowych*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica” 1982, nr 8.

Gersdorf M., *Odpowiedzialność cywilnoprawna pracodawcy za wypadki przy pracy*, PiZS 2003, nr 6.

Jędrasik-Jankowska I., *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2018.

Korolec R., *Świadczenia służące wyrównaniu szkody na osobie pracownika*, NP 1968, nr 11.

Muszalski W., *Ubezpieczenie społeczne*, Warszawa 1987.

Orlicki M., [w:] *System prawa prywatnego. Prawo zobowiązań. Część szczegółowa*, red. J. Panowicz-Lipska, Warszawa 2004.

Pławucka H., *Nowe uregulowanie świadczeń z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych*, PiP 1976, z. 4.

Szpunar A., *Roszczenia z powodu śmierci osoby bliskiej*, NP 1965, nr 3.

Szpunar A., *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998.

³² Tamże, s. 287-288.

³³ Zob. wyrok SN z 24.06.2008 r. (I PK 298/07, Lex) w którym SN stwierdził: „Przyznanie renty rodzinnej wypadkowej z ubezpieczenia społecznego nie przesądza o zasadności roszczeń uzupełniających na podstawie Kodeksu cywilnego”.

³⁴ W. Witoszko, *Jednorazowe odszkodowanie...*, s. 293. Zob. wyrok SA w Poznaniu z 13.06.2019 r. (III APa 5/19, Lex), według którego: „Określenie wysokości szkody pracownika, która ma być zrekomensowana świadczeniami przewidzianymi w Kodeksie cywilnym, jest możliwe po ustaleniu i przyznaniu świadczeń z ubezpieczenia społecznego”.

Szubert W., *Uwagi w sprawie systemu kompensaty szkód na osobie pracownika*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego” 1978, nr 6.

Szubert W., *Ubezpieczenie społeczne. Zarys systemu*, Warszawa 1987.

Ślebzak K., [w:] *System prawa ubezpieczeń społecznych*, red. A. Wypych-Żywicka, Warszawa 2020.

Witoszko W., *Jednorazowe odszkodowanie z ubezpieczenia wypadkowego*, Warszawa 2010.

Zieliński T., *Ubezpieczenie społeczne pracowników*, Warszawa 1994.